هەڵوێستە

گومانی تیا نییە کە گۆڕانکارییەکانی ئەم دواییەی عێراق ڕەنگدانەوەیەکی قووڵی لە ژیانی سیاسی و کولتووریماندا دەبێت، ڕوخانی سەدام حوسەین ئەو خەونەبوو کە ساڵەهای ساڵە دەمانبینی. خەونێک، منداڵی و گەورەییمانی داگیرکرد، لەگەڵیدا گەورەبووین، لەگەڵ خۆماندا تا مەنفاکان هەڵمانگرت، بووە بەشێکی نەگۆڕ لە هەر وێناکردنێکمان بۆ ئاییندە، ئاواتەکانمان لەزۆر سەرەوە پابەستی ئەو ئاواتە بوو، پرۆژەکانمان پابەستی ئەو پرۆژەیە بوو. ڕوخانی سەدام خەونێک بوو تێکەڵ بە ئەفسانە، لە سروشتی خەونە ئاساییەکان دەرچوو، ئەو هەتا لە سنووری ئەفسانە کۆییەکانیش تێپەڕی و بوو بەو خورافەتەی دەبایە تا ڕۆژی وەدیهاتنی هەموو ژیان بوەستێت، دەبایە واقیع و فاکتەکانی سەر زەمین بێدەنگبن تا ئەم ئەفسانەیە دێتەدی. ڕوخانی سەدام کە ساڵانێکی درێژ سروشتی موعجیزەی وەرگرتبوو، سروشتی موعجیزەشی بەخشیبووە هەموو ئاواتە بچوکەکانمان، ئەو کۆی دونیای بە خۆیەوە گرێدابوو، بە جۆرێک بەر لە مردنی نەدەکرا بیر لە ژیان بکرێتەوە و دنیایەک وێناکرێت لە دەرەوەی ئامادەگی خوێنینی دنیاکەی ئەودا.

ئەم دیکتاتۆرە دوای ڕۆیشتنی کۆمەڵێک خەون و واقیعێکی تێکشکاوی بۆ جێهێشتین، دەرگای زیندانەکانی کرانەوە و کۆمەڵێک مرۆڤی تێکشکاوی لێهاتنەدەر، کە پێویستیان بە ماوەیەکی درێژ و هەوڵێکی گەورە هەیە بۆ ڕاهاتنەوە بە ژیان. خودی واقیعی عێراقیش ڕێک وەک دۆخی ئەو زیندانیانە وەهایە کە بە ماندوێتی لە تاریکستانەکانی ئەو دیکتاتۆرەوە هاتنەدەرێ، جیهانێکە پڕ لە خەون، بەڵام ماندوو و تێکشکاو. عێراقی ئێستا دونیایەکە بارکراو بە چەندان هێز کە لە زۆر سەرەوە بەرهەمی عەقڵانیەت و کولتوورو خەیاڵی سیاسی قۆناغی بەعسن، بە چەندەها سەر و لە چەندەها ڕێگاوە دەچنەوە سەر ئەزموونی ناشیرینی بەعس، دەیانەوێت ژیان وەک ئەو کۆنترۆڵبکەن، دونیا وەک ئەو دروستبکەنەوە، ئینسان بەهەمان ئەندازە بچووک ڕاگرن وەک ئەو. ئەم هێزانە خەون بە داخستنی دەرگای سینەماکانەوە دەبین، لە خەیاڵی پەچەپۆشکردنی کۆمەڵگادان، دەیانەوێت زانکۆکان بکەنە خانەقا و مزگەوت. یان هێزگەلێکی دی کە عێراق لە شوناسێکی عەرەبیدا بەنددەکەن و جگە لە جێگایەکی پەراوێزی بۆ شوناسەکانی دی هیچی تر بە ڕەوا نابینن. هێزگەلێک لە پەنجەرەکانەوە دەمانبەنەوە ناو هەمان ماڵی سەدام حوسەین.

بەڵام دونیای دوای سەدام پڕە لە ئەگەری دیکەش کە پێویستییان بە هەوڵ و کۆشش و ماندووبوونێکی گەورە هەیە بۆ بەرجەستەبوونیان، یەکێک لەو ئەگەرانە توانای گۆڕینی عێراقە لە قەوارەیەکی جوگرافی بەزۆر دروستکراوەوە بۆ نیشتیمانێکی هاوبەش، نیشتیمانێک تێیدا عێراقییەت نەبێتە مایەی زەوتکردنی مافی تاک و گروپ و نەتەوەکانی ناوی، بەڵکو ببێتە بوونێکی کراوە بە ڕووی هەمەڕەنگی و جیاوازی و ئازادیدا. عێراقییەتێک کە لە بری ئەوەی بە سوپاو زیندان و دەزگا ئەمنییەکان بپارێزرێت، بە دەستوورێکی دیموکرات، بە دابەشکردنی دەسەڵات، ڕێزگرتنی تەواوی مافەکانی مرۆڤ بپارێزرێت.

دیارە ڕۆڵی کوردستان و ئێمەی کورد لە داڕشتنی ڕوخساری داهاتووی عێراقدا دەکرێت جەوهەریی بێت. بەحوکمی دوازدەساڵ دووری لە دەسەڵاتی ڕاستەوخۆی بەعسەوە، تێڕوانینی خەڵکی کوردستان بۆ ژیانێکی خاڵی لە سەدام حوسەین لە بەشەکانی دیکەی عێراق گەورەترە. ئەمە جگە لەوەی کوردستان لە هەر شوێنێکی دیکەی عێراق پتر بەر زەبری بەعس کەوتووە، قوربانیانیش لە هەر کەس زیاتر لە جەلاد تێدەگەن. لە دوای هەرەسی دیکتاتۆرییەت ئەوانەی پتر ژێردەستبوون، ئەوانەی زیاتر قوربانی بوون، دەبێت زیاتر لەوانی دی هەڵگری پڕۆژە ئەلتەرناتیڤەکان بن. تەنیا ئاسۆ لە بەردەم قوربانیدا ئەوەیە کە لە تەواوی هاوکێشەی جەلادو قوربانی بچێتەدەرێ، دونیایەک دروستبکات نە تیایدا ببێتە جەلاد، نە ببێتەوە بە قوربانی. بۆئەوەی قوربانییەکان ئازادبکەین، دەبێت جەلادەکانیش ئازادبکەین، دەبێت هەموو ئەوانەی کینە و توندوتیژی و ژێرپێخستنی ئەوانی دی فێربوون، ئەزموونی خۆیان بکەنە ئەزموونێکی دی، لەسەرەتاوە فێرببنەوە، دووبارە بسووتێن و زیندووببنەوە، مێژوویەک بژین لە دەرەوەی مێژووی جەلاد و قوربانیدا، مێژوویەک بە ئینسان ئینسانیەت و بە ژیان بەهایەک ببەخشێت کە نەکرێت لەژێر هیچ ناونیشانێکدا پەلامار بدرێت و سووکایەتی پێبکرێت.

ئەزموونی بەعس ئەزموونی شێواندنی جەستە و ڕۆحی هەموو مرۆڤەکانی ناو عێراقە، بە جەلاد و قوربانییەوە، ئەوەی کە ئەمڕۆ پرۆسەیەکی گەورەو گرنگی هەموو بونیادنانەوەیەکی عێراقە، دروستکردنەوە و بیناکردنەوەی ڕۆحییانەی ئەوانەشە کە بەعس بە ناڕاستەوخۆ کردونی بە هاوبەش و هاویاری خۆی. ئەمڕۆ ئەو قۆناغەیە کە تیایدا ئازادی لە وشەیەکی بێماناوە، دەچێتە دۆخێکی مێژوویی و دەلالی نوێوە. ئەگەر ئازادی لە فەرهەنگی ئێمەدا پتر وشەیەکی ناو بەلاغەت بووبێت، وشەیەک کە لە مانایەکی کۆنکرێت و هەستێکی ڕاستەقینە و ئەزموونێکی فەردیدا بەرجەستەنەبووبێت، ئەوا ئێمەی کورد، بەوەدا قوربانی گەورەین،

دەکرێت پتر لەهەر گرووپێکی دیکەی ناو عێراق بەرجەستەکەری ماناکانی ئازادی و ئەلتەرناتیفەکانی بەعس بین، لێرەوە نوشوستی ئێمە لە بەرقەرارکردنی شێوازێکی دیکەدا بۆ ژیان و لێبووردن و پێکەوەژیان ئاسەوارێکی کوشندەی لەسەر کۆی پرۆسەی بە دیموکراتییکردن لە عێراقدا دەبێت.

ئەوەی لە ئێستادا دەکرێت تەواو بۆ داهاتوو سوودی لێببینین تێرامانە لە هۆکاری نوشوستییەکانی دیموکراسییەت لە کوردستاندا، تا ئەم نووشوستییە لەسەر ئاستی عێراق دووبارە نەبێتەوە. گومانی تیا نییە کە کوردستان مەڵبەندی یەکەم هەوڵی دیموکراسیی جیدییە لە عێراقدا، بۆیە رامان لە کێشە و گرفتەکانی ئەم ئەزموونە تاکە رێگای بونیادنەرانەی داهاتووە. ئەوانەی نایانەوێت لە کێشە گەورەکانی ناو ئەزموونی کوردستان تێبگەین دوای کۆچی دەسەڵاتی بەعس لە ١٩٩١ دا، ئەوانەن کە بەرابەر پاشەرۆژی دیموکراسییەت لەو ناوچەیەدا کەمتەرخەمن. ئێمە هەموو دەزانین دیموکراسییەت لە کوردستاندا بە تەنیا سەرناکەوێت، دیموکراسییەت زنجیرەیەک ئەڵقەی پێکەوەگرێدراوە. زنجیرەیەک سیستمی وابەستەیە بەیەکەوە و پەیوەندییەکی چەند جەمسەرە ئاستە جیاجیاکانی بەیەکەوە گرێدەدات، لێرەوە ئەزموونێکی خراپی دیموکراسییەت دەشێت دەرەنجامی ترسناکی لەسەر کۆی پرۆسەی بە دیموکراسیبوونی عێراق هەبێت. دیموکراسییەتێکی کارتۆنی لە کوردستاندا، دەبێتە هەوێنی دیموکراسییەتێکی کارتۆنی لە عێراقدا، لێرەوە ئاوڕدانەوەیەکی گەورە لە دۆخی دیموکراسییەت لە کوردستاندا، مەرجی سەرەکییە بۆ بیرکردنەوە لە داهاتووی عێراق.

ئەمرۆ داڕشتنی بەرنامەی ریفۆرمێکی رادیکالی دیموکراسییانە لە کوردستاندا لە هەرکات پێویستترە، ریفۆرمێک لە سیستمی پەروەردەی سەرەتاییەوە بیگرێتەوە تا سیستمی یاسادانان و راپەڕاندن و دادگاکان. ریفۆرمێک بوێرانە دەستبداتە روخانی ستراکتورە کۆنەکان، لە رێگایەوە هەیمەنەی حیزب لەسەر دەزگاکانی دەوڵەت و راگەیاندن و ئابوری هەڵگرێت، زامنی جەنگ بێت لەگەڵ فەسادی ئیداری و ئابووریدا، رێگا بۆ هەڵبژاردنێکی سەرتاسەری بکاتەوە، کولتوورێکی سیاسی نوێ سەروەرکات کە لەسەر شەفافیەت و رێزگرتنی جیاوازی کاربکات. ئەمێستا ئەو ساتەیە کە کۆمەڵگای مەدەنی ئێمە لە سەرخاشاکی فاشییەت لە دایکبوونێکی راستەقینە لە دایکببێت، بەلام دەبێت بزانین کە ئێمە لە کوردستاندا تاکە گرفتمان کێشەی سڕینەوەی ئاسەواری بەعسیزم نییە، بەڵکو بۆئەوەی بیسەلمێنین لە سڕینەوەی ئاسەواری بەعسیزمدا راستگۆین، دەبێت لە سڕینەوەی

ئاسەوارەکانی شەڕی ناوخۆوە دەستپێبکەین، کە تائەمڕۆ سێبەری خۆی بەسەر کۆی زەینی سیاسی ئێمەدا کێشاوە. بە مانایەکی دیکە سڕینەوەی ئاسەوەرەکانی بەعسیزم دەبێت هاوشانبێت بە سڕینەوەی ئاسەوەرەکانی ئەو کولتوورە سیاسییەی دیکەش کە ساڵەهایە لە کوردستاندا چەمک و دید و ماناکانی لەنێوان ناکۆکی سیاسی بەرتەسک و شەڕی ناوخۆدا دەچێنێت. لە ڕاستیدا بەشی هەرە زۆری ئەو داواکارییە دیموکراسییانەی لە عێراقدا داوادەکرێت، بۆ کوردستانیش پێویستە، نیشاندانی کوردستان وەک دەڤەرێکی دیموکراس کە کێشەکانی لە کێشەکانی دیکەی عێراق ناچێت، نیشاندانی گرفتی دیموکراسییەت وەک گرفتی عێراقی عەرەبی کە ئێمەی کورد ناگرێتەوە، لۆژیکی ئەوەی کە گوایە دیموکراسییەت لە کوردستان بەرکەماڵە سەرەڕای ئەوەی کە ناوچەیەکی دواکەوتووە و گەر ئەم دیموکراسیەتە گرفتێکیشی هەبێت ئەوا لەم دواکەوتنەوە سەرچاوەی گرتووە، بەهەڵەماندا دەبات. ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەقینەی کێشەکان و درێژەدان بەسیاسەتی خۆفریودان زەبری کوشندە لە داهاتووی خۆمان و نەوەکانی ئایندە دەدات.

لە ڕوویەکی دیکەوە، کۆشش بۆ دیموکراسییەت لە کۆشش بۆ تازەگەری جیاناکرێتەوە، دیموکراسەکان هەمیشە تازەگەرن. لە هەناوی دونیای کۆنەوە، لە قووڵایی سەدە تاریکەکانەوە، لەو ڕۆژگارانەوە کە چ تیشکێکی ڕاستەقینەیان تیا نادرەوشێتەوە، یەکسانی و برایەتی نایەتەدەرێ، لێرەوە بە جۆرێک لە جۆرەکان دوژمنانی تازەکردنەوە، دوژمنانی گۆڕان، دوژمنی ڕاستەوخۆی دیموکراسییەتیشن. دیموکراسییەت نە ڕابوردووە و نە ئێستا، بەڵکو داهاتووە، بۆیە هەر هێزێک بۆنی داهاتووی لێ نەیەت، بۆنی دیموکراسییەتیشی لێنایەت.

دیموکراسییەت لە گۆڕینی شێوەکانی بیرکردنەوەوە دەستپێدەکات. دووبارەکردنەوەی دوێنێ ئیرادەیەکی ئەوتۆی ناوێت، بەڵام هێزێکی مەزنمان پێویستە بۆئەوەی دوێنێ دووبارەنەکەینەوە، ئازادیی هەمیشە سەختترە لە کۆیلەیەتی، مرۆڤی ئازاد ئەو کەسەیە کە دەتوانێت ئەو نامۆبوونە بشکێنێت کە لە نێوان خۆی و جەوهەری ئینسانیانەیدا دروستبووە، کەسێکە دووبارە بیردەکاتەوە، بۆیە دەتوانێت داوا لە کۆمەڵگا بکات دووبارە بیربکاتەوە، کەسانی ئازاد بەر لە کۆمەڵگای ئازاد لەدایکدەبن، کەسانێک کە خەیاڵیان لە بەردەم دیدو خەیاڵی دەستەجەمعییدا ئیفلیجنابێت، وەک چۆن خەونی ئەوەشیان نییە دیدو خەیاڵی خۆیان بکەنە ئەلتەرناتیفی کۆی دیدو خەیاڵی کۆمەڵگا، بەڵکو ئەوان لە ناوکۆیی هەوڵێکی گشتیدا چالاکدەبن. دیموکراسییەت بەرلەوەی پێویستی بە هێزی سیاسی بێت، پێویستی بەوانە هەیە

کە دووبارە بیردەکەنەوە. دیموکراسییەت لەو خاڵەوە دەست پێدەکات کە بیرکردنەوەی قووڵ تیا دەستپێدەکات، بیرکردنەوەیەک کە بە ئاڕاستەی ئازادکردنی خۆی کاردەکات، عەقڵێک کە ڕووەو شکانی کۆتەکانی خۆی دەبزوێت. بۆشکاندنی هەر ئەڵقەیەک لە ئەڵقەکانی ستەمگەری لە مەچەکماندا، پێویستیمان بە شکاندنی دۆگمایەک لە دۆگما کۆنەکان هەیە لە عەقڵماندا. ستەمگەری و دۆگمای فیکری دوو هاوڕێی هەمیشەیین.

لە سایەی تەسکبیری سیاسی و هەژاری فیکرییەوە، دیموکراسییەتێکی هەژارو پڕ لە فێڵ دادەمەزرێت. دیموکراسییەتێک بێ نوخبەی ڕۆشنبیر، بێ ڕۆشنبیرییەکی بزێو، بێ فیکرێکی ئامادە لەسەر دیاردەکان، بێ هێزێکی ڕەخنەگەر کە لە فیکردا جیهان بەشێوەیەکی نوێ بنیادبنێتەوە، لە بری ئەوەی ببێتە هێزێکی دامەزرێنەر بۆ شارستانییەت، دەبێتە فەزای پارچەپارچەبوونێکی کۆمەڵایەتی قووڵ، لە بری ئەوەی ببێتە ئەو شوێنەی تیایدا جیاوازییەکان یەکتر دەوڵەمەندبکەن، دەبێتە فەزای لەیکترازان و دوورکەوتنەوەی جیاوازییەکان، لە بری ئەوەی ببێتە فەزای کاری هاوبەش بۆ دوو هێزی جیاواز، دەبێتە شوێنی گەڕانەوە و گەورەبوونی دیکتاتۆرییەت. دیموکراسییەتی هاوڕێ بە نوخبەی ئیفلیج ، هاوڕێ بە کەمتەرخەمی دەرهەق بە فیکر دەبێتە ئەو قۆناغی ئاژاوەیەی کە شەرعییەت دەبەخشێتەوە بە گەڕانەوەی دیکتاتۆرەکان. لەنێوان نوخبەی فیکریی ئیفلیج و شێوە جیاوازەکانی دیکاتۆریەتدا پەیمانێکی ئەبەدی هەیە.

لەم دیدەوە ڕۆڵی ڕۆشنبیران و فیکر لە دامەزراندنی دیموکراسییەتدا بەخشینی جەوهەرو مانایە بەو پرۆسەیە، زۆرن ئەو ڕەهەندانەی کە سیاسەت لە دیموکراسییەتدا ناتوانێت سەقامگیریان بکات، زۆرن ئەو نرخ و بەها ڕۆحی و مەعنەوییانەی سیاسەت ناتوانێت لە سیستمی ژیانی تاکەکەسیدا بیانچەسپێنێت. سیاسەت لە باشترین دۆخدا «گەرچی لە وڵاتی ئێمەدا لە دۆخێکی هێجگار خراپدایە»، ناتوانێت سیستمی دیموکراسی بگەێنێتە تەواوی توانا ناوەکییەکانی، بۆیە دیموکراسییەت بەبێ ڕۆشنبیرییەکی ئازاد جگە لە شێوەیەکی مۆدێرن بۆ خێڵەکێتییەکی کۆن شتێکی دی نابێت.

ئەوەی ئێمە لەم قۆناغەدا خەونی پێوەدەبینین، هەر هەمان ئەو خەونەیە کە لەسەرەتاوە ئیشمان لەسەرکردووە. داوای نوێکردنەوەی ڕۆشنبیری کوردی، دەرهێنانی ئەم ڕۆشنبیرییە لە تاریکستانەکانی خۆی، نزیککردنەوەی ئەم ڕۆشنبیرییە لەوەی ببێتە سیستمێکی بەرهەمهێن بۆ فیکر، بۆ مانا، بۆ نرخ. ببێتە هێزێک خوێندنەوەکانی زانستێکی کۆمەڵایەتی و

تەرزێکی ئیستاتیکی قووڵی لەسەر بونیادبنرێت، پاشکۆی هیچ دروشمێک نەبێت کە لە قووڵایی ئیشی تیوریی خۆیەوە هەڵنەقوڵابێت، پاشکۆی هیچ هێزێک نەبێت کە تەنیا بە جەهل و کەلەپوورەکەی ئیشبکات. خەونی ئێمە بەردەوام خەونی تازەکردنەوە بووە، تازەکردنەوەی فیکریشمان بە سەرەتای تازەکردنەوەی شتەکانی دیکە زانیوە.

ئەوەی ئێستا دەتوانین جەغتی لەسەربکەین هەر ئەوەیە کە لەسەرەتاوە جەغتمان لەسەر کردووە، ڕۆشنبیران ڕۆڵیان ئەوەیە، ئەوەی نەبینراوە بیهێننەوە ناو ئاسۆکانی بینین، ئەو ڕەهەندانەی فەرامۆشکراون بخەنەوە ناو سنووری تێفکرین... چونکە دیموکراسییەت زیندووکردنەوەی گوتارە چەپێنراوەکانە، سەردەرهێنانەوەی ئەو بابەتە تابۆ و قەدەغانەیە کە ساڵانێکی دوورودرێژ لە یادکراون. دوای ڕوخانی سەدام پتر پەیوەندی نێوان دیکتاتۆرییەتی فیکری و دیکتاتۆرییەتی سیاسی دەبینین، پتر پەیوەندی نێوان حەرامە فیکری و حەرامە سیاسییەکان دەبینین، لێرەوە ڕوخانی سەدام هۆکارێکی گرنگە پتر لەسەر فراوانکردنی ڕەهەندە فیکرییەکانی ڕۆشنبیریی خۆمان پێدابگرین و دروستی ئەو میتۆدە ببینین کە لەسەرەتاوە کارمان پێکردووە.

ئێمە داهاتوو وەک دونیایەکی پڕئەگەر و ئومێد تەماشادەکەین کە تیایدا دەتوانین ئازادانەتر بۆ خەونەکانی خۆمان ئیشبکەین، دەشمانەوێت ئەم ساتی هیوایە بە هەموو هێز و ئەگەر و تواناکانی خۆیەوە بژین، دیارە ئاگادارین هەمیشە گرفتەکان لە ئێمە گەورەترن، ئاگادارین بۆ گۆڤارێکی کەمدەرامەت و سەختگیر لە میتۆدی ئیشکردنی خۆیدا، هەموو ئەم شتانە ڕەوتی کارکردنمان بە شێوەی ترسناک خاودەکاتەوە، دیارە بەردەوام هەوڵمانداوە ئەوەی لە ڕەهەندا ناتوانین ئەنجامیبدەین، بە چالاکی دی لە دەرەوە پڕیبکەینەوە، بەڵام خودی ئەم گۆڤارە و نرخە ڕەمزییەکەی وادەکات لەگەڵ زیندووبوونەوەی ئومێدەکانماندا پتر کاری بۆبکەین. هیوادارین ڕەهەند بتوانێت بە ئەندازەی گەورەیی خەونەکانی کاربکات، نەوەک بە ئەندازەی بچوکی و بەرتەسکی تواناو ئەگەرەکانی بەردەمی. بە ئەندازەی قووڵیی خۆی کاربکات، نەوەک بە ئەندازەی ئەو ڕووبەرە چکۆلانە و سەختەی ژیان کە بە ئەستەم بواری هەناسەدانی بۆ جێدەهێڵێت. ئەم ژمارەیەی ڕەهەند بەڵێنی ئێمەیە بۆ تازەکردنەوەی ئەو پەیمانە گەورەیەی لەگەڵ ئومێد و ژیان و خوێنەردا بەستوومانە.